

Tijd voor een gebiedsbenadering vanuit een gezonde bodem

Verrijkende Landbouw

Duurzame initiatieven op lokaal niveau, met de bedrijfsvoering en nieuwe verdienmodellen voor boerenbedrijven als focus, zijn vaak niet levensvatbaar en leiden er vaak niet toe dat alle functies van het bodem- en watersysteem op een volhoudbare en gezonde manier worden ontwikkeld. Het programma 'Verrijkende Landbouw' probeert een vernieuwende gebiedsbenadering te ontwikkelen en systeemveranderingen te agenderen, gericht op een volhoudbare landbouw, met een gezond bodem en watersysteem als basis.

Door: Liesbeth Schipper, Renée Zijlstra, Peter Sloot, Eef Spronck en Onno van Bekkum

Over de auteurs:

Ir. Liesbeth Schipper, Royal HaskoningDHV, programmamanager en kwartiermaker Verrijkende Landbouw, ✉ liesbeth.schipper@rhdhv.com
Ir. Renée Zijlstra, zelfstandig adviseur, programmasecretaris Verrijkende Landbouw
Ir. Peter Sloot MBA, Aequator, trekker Land Verrijkende Landbouw
Mr. Eef Spronck, De Coöperatieve Samenleving, trekker Waarde Verrijkende Landbouw
Dr. Ir. Onno van Bekkum, De Coöperatieve Samenleving, trekker Mens Verrijkende Landbouw

Dit is de basis voor klimaatbestendige en waterrobuuste gebieden, een gezond ecosysteem en biodiversiteit. Door een gebiedsbenadering worden tegelijk met de landbouw ook andere maatschappelijke opgaven aangepakt, waaronder natuuropgaven, waterproblematiek, economische en sociale opgaven. Deze benadering maakt integratie van sectoren mogelijk. Het sluit aan op de participatieve gebiedsbenadering waarin integrale afwegingen worden gemaakt, zoals in de Omgevingswet bedoeld.

Verrijkende landbouw

Verrijkende Landbouw¹ is ontstaan uit het Initiatief Bewust Bodemgebruik en wordt ontwikkeld door een breed samenwerkingsverband van Royal HaskoningDHV (pervoerder), Aequator, De Coöperatieve Samenleving, Wij.Land, Kadaster en RiBuiT. Het programma wordt financieel mogelijk gemaakt door het Uitvoeringsprogramma van het Convenant Bodem en Ondergrond van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Verrijkende Landbouw zoekt naar een "systeem-B", waarbinnen we problemen in een gebiedsbenadering aanpakken en de balans tussen 'land', 'waarde' en 'mens' wordt hersteld. Hiervoor brengt het programma nieuwe mogelijkheden in beeld om de waarde van het bodem- en watersysteem inzichtelijk te maken en ontwikkelen we een nieuw economisch en organisatorisch systeem waarin waardering van het natuurlijke systeem een plaats krijgt.

Bij de realisatie vormen landelijke en soms internationale systemen en regels een knelpunt.

In drie stappen ontwikkelen we in gebiedsworkshops en door analyse van knelpunten en gebiedsinitiatieven voor de provincie Gelderland, een gebiedsbenadering en halen we aanbevelingen op voor vernieuwing van het huidige systeem van regels en beleid. Daarbij werken we samen met overheden en private partijen en programma's, zoals 'Voor de Oogst van Morgen'², de Eo Wijers stichting³ en de Transitiecoalitie Voedsel.⁴

FIGUUR 1: DE GEBIEDSBENADERING KENT DRIE STAPPEN EN GAAT UIT VAN EEN CYCLISCH PROCES, WAARIN DE STAPPEN MEERDERE MALEN VAN GROF NAAR FIJN WORDEN DOORLOPEN.

GEBIEDSBENADERING STAP 1: WAT IS EEN GEZOND BODEM EN WATERSYSTEEM

Hoe bepalen we wat in het gebied een gezond, volhoudbaar bodem- en watersysteem is? Hiervoor is binnen Verrijkende Landbouw een methode in ontwikkeling die in de gebiedsworkshop 'De Valk', in Ede is uitgeprobeerd (zie kader).

Kern hiervan is dat alle partijen uit het gebied samen de ambities bepalen voor 6 bodemfuncties, die zijn ontleend aan het beoordelingssysteem 'Soil Navigator', ontwikkeld door RIVM, WUR en anderen.⁵

FIGUUR 2: GROOTE VALKSCH BEEK IN DE VALK, EDE.

De 6 bodemfuncties zijn:

1. Waterhuishouding en -zuivering
2. Koolstofvastlegging
3. Bodembiodiversiteit
4. Mineralenkringlopen
5. Voedselproductie
6. Landschap

Van tevoren kan voor deze functies, op basis van beschikbare informatie, worden bepaald wat voor het specifieke bodem- en watersysteem in het gebied op de schaalniveaus perceel, bedrijf en het gehele gebied per functie een minimumkwaliteit zou moeten zijn, waar verbetering mogelijk is en wat de samenhang tussen de functies is. Deze informatie helpt in het gebiedsproces om samenhangende ambities te formuleren voor een gezond, goed, verrijkend, niet uitputtend, bodem- en watersysteem. Zo kunnen de juiste beheersmaatregelen voor het gebied worden geformuleerd.

De bodem onder 'de Valk'

Het gebied 'de Valk', in de gemeente Ede, is een mooi voorbeeld van een relatief kleinschalig gebied waar kansen zijn om het gebied duurzamer te ontwikkelen vanuit een gezond bodem- en watersysteem. Bij de betrokken boeren, bedrijven en overheden is ook energie om plannen verder uit te werken. In de eerste workshop in 'de Valk' is gestart met een gebiedsbenadering zoals door Verrijkende Landbouw gaandeweg wordt ontwikkeld op basis van de drie perspectieven Land, Waarde en Mens. In de workshop is geconstateerd dat het goed werkt om vanuit het bodem- en watersysteem te starten. Kennis over de bodem en de functies die de bodem heeft, geeft een nieuw perspectief en startpunt om naar een nieuw landbouwsysteem te zoeken.

Uit de ervaringen blijkt dat niet alles kan: soms is een gezonde, verrijkende waterhuishouding alleen te bereiken als de ambities voor voedselproductie worden aangepast. Of is in potentie een hoge koolstofvastlegging te bereiken, maar heeft dit gevolgen voor voedselproductie of het landschap.

Belangrijkste obstakels en knelpunten bij stap 1 'Land': er is over sommige functies te weinig kennis (wat is 'goed') en er zijn te weinig gegevens en/of meetmethoden die goed hanteerbaar zijn (dit geldt bijvoorbeeld voor de functie biodiversiteit). Over andere functies is juist heel veel bekend. Kennis van de bodem en het water is uit veel agrarische en natuur opleidingen verdwenen, waardoor er weinig bewustzijn is van alle functies van het bodem- en watersysteem en de ruimtelijke variabiliteit daarin. Vaak wordt de functie voedselproductie automatisch vooropgesteld en gemaximaliseerd. Dit beperkt een verrijkende en duurzame afweging.

GEBIEDSBENADERING STAP 2: HOE CREËREN WE EEN NIEUW SYSTEEM VAN WAARDERING VAN HET GEBIED

Als in stap 1 is bepaald welke integrale ambities er voor een gezond bodem- en watersysteem in het gebied zijn, zullen deze ook 'gewaardeerd' moeten worden. Daarbij kan het niet anders dan dat de waarde van het bodem- en watersysteem wordt gekoppeld aan andere, sociale waarden in het gebied, zoals gezondheid, economische zelfstandigheid, leefbaarheid, zorg voor ouderen en kwetsbaren etc. Met name in de laatste stap van deze benadering (over mens en organisatie) geven we aan hoe de waarden van het bodem- en watersysteem 'mee-georganiseerd' kunnen worden in een integrale aanpak. Met de waardering van de functies van het bodem- en watersysteem bij de ontwikkeling van een gebied, ont-

staat een andere balans naar een waarderingsgrondslag op basis van publiek, burgerlijk privaat evenwicht.

Gebieden waarden - een gebiedsrating - en de ketens in die gebiedscontext waarden: door toepassing van het concept 'brede welvaart': de beheerskosten en opbrengsten van de verschillende functies in de keten krijgen een af- of herwaardering en daarmee een prijs die wordt meegenomen in de keten. Dit zorgt bijvoorbeeld voor een rechtvaardige vergoeding voor degene die bijdraagt aan biodiversiteitsherstel. Of voor het waarden van de korte ketens, 'rechtstreeks kopen bij de boer' en zoveel mogelijk gesloten kringlopen.

Nieuwe waardering voor Noardlike Fryske Wâlden

In het gebied Noardlike Fryske Wâlden stond de nieuwe waardering van de bodemfuncties en het gebied centraal. Opvallend is dat bij veel partijen uit het gebied geen compleet zicht is op de onderliggende structuren van waardering en de manier waarop die kunnen worden gewijzigd. Dit beperkt de huidige oplossingsruimte in gebiedsprocessen, omdat alleen binnen de huidige kaders wordt gezocht. Als je bijvoorbeeld zoals nu alleen waarde geeft aan geproduceerd voedsel, terwijl er wel maatregelen moeten worden genomen voor een beter waterbeheer op bedrijfsniveau, dan is de enige mogelijkheid: de consument moet meer gaan betalen (maar dat gaat niet zomaar) of de overheid moet 'subsidiën' geven (maar die zijn nooit structureel). Nieuwe oplossingen zoals in de gebiedsbenadering worden uitgewerkt, vragen vaak om een regionale schaal.

In het gebied worden gemeenschappelijke waarden gezamenlijk verrekend: bepaalde kwaliteiten worden voorgeschreven of beschermd met behulp van regels. Dit brengt publieke, burgerlijke en private kosten met zich mee, die door de samenleving moeten worden opgebracht. Denk hier bijvoorbeeld aan voor ecosysteemdiensten betalen, belastingen heffen, gebiedsfondsen instellen etc.

In elk gebied of regio kan een gebiedseigen balans worden ontwikkeld, waar publiek, burgerlijke en private financiering in een gebiedsbancair model kan worden gestructureerd en waarmee kan worden geïnvesteerd en risico en rendement kan worden verdeeld. Hierbij is deels uitwisseling met andere regio's of gebieden mogelijk. Hierdoor ontstaat een benadering die 'meer-schalig' is.

Belangrijkste obstakels en knelpunten bij 'Waarde': er is een disbalans tussen wat waarde heeft (de zes bodemfuncties in het gebied) en de wijze waarop dit wordt gewaardeerd. Bijna alle initiatieven op gebieds- en lokaal niveau zijn erop gericht nieuwe 'verdienmodellen' te ontwikkelen op bedrijfsniveau, niet op regionaal niveau. Deze initiatieven en de waarden die zij creëren, passen niet binnen de huidige waarderingsystemen die in Nederland en

VER RIJK EN DE LAND- BOUW

Europa zijn ingericht. Zo wordt de waarde van de grond niet binnen een gebiedsgerichte benadering vastgesteld, maar op basis van een liberaal grondbeleid dat ruimte biedt voor speculatie en prijsverhogingen, los van de functies van het bodem- en watersysteem. Het pachtbeleid en de pachtka- mers richten zich alleen op langjarige pacht en economische criteria (grondprijzen, level playing field). Andere (kwaliteits)waarden kunnen niet worden meegenomen en kortdu-

rende pacht blijft buiten beeld. De voedselketen, een ander waarderingsysteem, wordt bepaald door de (wereldwijde) marktconomie en dit wordt met staatssteunregels op Europees en nationaal niveau en door mededingingsregels in stand gehouden: gebiedsgerichte waardering vindt nu niet plaats. Tenslotte zijn sommige functies van het bodem- en watersysteem niet vastgelegd als publieke waarden, zodat er niet vanuit wordt gegaan dat de maatschappij betaalt voor de kosten van bepaalde ecosysteemdiensten of - nog beter - dat de keten de aantasting van ecosystemen voorkomt. Dit gebeurt wel gedeeltelijk voor bijvoorbeeld de bescherming van drinkwaterwinnings of de waterveiligheid en waterzuivering, maar niet voor het behoud van de biodiversiteit.

NOG IN ONTWIKKELING: GEBIEDSBENADERING STAP 3: HOE ORGANISEREN WE OP EEN NIEUWE MANIER

In de laatste stap van de gebiedsbenadering zullen we werken aan de organisatievraagstukken en de ontwikkeling van nieuwe competenties bij mensen. Wanneer in een gebied helder is welke ambities er zijn voor de 6 functies van het bodem- en watersysteem en welke wijze van waarden passend zou zijn bij het gebied, is ook een gebiedsgerichte organisatie nodig. Duidelijk is dat niet alleen kan worden uitgegaan van de huidige rollen van boer, consument, ketenpartijen, waterschap, gemeente, etc. Deze rollen zullen deels moeten veranderen en/of er moeten nieuwe rollen bijkomen. Er zijn nieuwe gebiedsorganisaties, transacties en afspraken nodig. De Omgevingswet biedt daarvoor nieuwe aanknopingspunten.

NOTEN

1. www.verrijkendelandbouw.nl.
2. Voor de Oogst van Morgen: <https://www.oogstvanmorgen.net/>.
3. Stichting EO Wijers: <https://eowijers.nl/>.
4. Transitiecoalitie voedsel: <https://transitiecoalitievoedsel.nl/>.
5. Debeljak, M., Trajanov, A., Kuzmanovski, V., Schröder, J., Sandén, T., Spiegel, H., Rutgers, M. (2019). A Field-Scale Decision Support System for Assessment and Management of Soil Functions, 7(August), 1-14. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2019.00115>.